

Toplum Bilimleri

Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi

Vol: 9 Num: 18
Temmuz - Aralık 2015
ISSN 1306-7877

Ercan ESER (*)

İSLAM AİLE HUKUKUNDA ESARETİN EVLİLİK AKDİNE ETKİSİ

öz

Savaş ve başka sebeplerin sonucu olarak ortaya çıkan esaret ve kölelik sorunu bir bakıma insanlık ile yaşıttır. İslam dini kölelik müessesesini ihdas etmediği gibi tasvip de etmemiştir. Ancak bu onur kırıcı durumların yaygın olduğu tarihsel bir süreçte bu müesseseleri hazır bulmuş ve tedrici olarak bunların ıslah edilmesi ve ortadan kaldırılması için büyük hamleler yapmıştır. Çünkü İslam hukuku bakımından hürriyet esas, esaret ve kölelik arızî ve istisnâî bir durum olarak görülmüştür.

Şurası acı fakat bir gerçektir ki engellenemeyen savaş ve savaş benzeri bazı fiili durumlarda istemese de kişi hürriyetinden mahrum olabilmektedir. Bu durumlar zorunlu olarak onun tasarruflarını da sınırlar. Örneğin savaşta esir olmak insanı köleleştirerek, iradesini ortadan kaldırarak tasarruflarını kısıtlayabilir. Yaşadığı olağanüstü şartlara bağlı olarak esir edilen kişinin evlenme, mülk edinme ve diğer hak ve yetkileri tamamen yok edilebilir, iradi tasarrufları tamamen veya kısmen tahdit edilebilir, hatta ibadetlerine bir takım sınırlamalar getirilebilir. Makalemizde İslam savaş hukuku bakımından esaretin, evlilik birliğine ne tür sınırlamalar getirdiği, daha hukuki bir ifade ile eşler arasındaki evlilik bağına sona erdirip erdirmeyeceği hususunu incelemeye çalışacağız.

anahtar kelimeler

Esirlik, evlilik, savaş, boşama, daru'l-harb, daru'l-islam

abstract

The Effect of Captivity on the Marriage Contract in Islamic Law

The freedom of people is acknowledged as a principle in the Islamic Law. However in some cases, losing his freedom imposes limitation on disposals. Disposals such as marriage, having financial and others are considered invalid. One of the factors that temporary brings limitation to disposal of people is being enslaved in battles. Islam has done a lot of regulations about the laws of war. It is observed that some rights of enslaved person such as financial rights and marriage law, even rights about worshipping are subject to a number of limitations. The paper examines the limitations regarding marriage during enslavement; especially it delves into the issue whether marriage will end or not when person is enslaved in the war.

keywords

Slavery, marriage, war, divorce, Dar al-harb, Dar al-Islam

Giriş

İslam hukuku, bağlayıcı hükümler koyarak insan hayat, mal, din, nesil ve aklının korunmasını teminat altına almıştır. İlke olarak tüm insanların hür doğduğu kabul edildiği için hürriyetin kısıtlanması veya kaybedilmesi istisnai bir durum olarak görülmüştür. Bir bakıma, hürriyeti insan iradesinin olmazsa olmaz (*sine qua non*) bir fonksiyonu olarak gördüğü için, birçok ibadetin ifasındaki eksiklik ve kusurundan ya da bazı hukuki ve ahlaki taksirinden dolayı bağlayıcı hukuki bir müeyyide (keffaret) olarak mükellefin; hürriyetini kaybetmiş bir kişiyi (köleyi) hürriyetine kavuşturmasını öngörmüştür. Bu konu ile ilgili Kur'ân'ın ayetleri, Peygamber efendimizin kavli ve fiili sünneti ve kölelerle ilgili yanlış tasarrufu sebebiyle Hz. Ömer'in, bir valisini " *annelerin hür olarak doğduğu insanları ne zaman köleleştirirdiniz?*" (Kadı Han el-Hindi, XII, 661.) şeklinde uyarısı hürriyetin, insan onurunun da en önemli göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır.

Temel ilke bu olmakla birlikte savaş gibi olağan üstü bazı durumlar insanın hürriyetini kaybetme sebebi olarak görülmüştür. Hürriyetin varlığı, sınırlandırılması ya da yokluğu, insan hak ve sorumluluklarını farklı şekillerde etkilemektedir. Bu itibarla hürriyetini kaybeden kişinin bazı ibadet ve muameleleri için bile farklı hükümler öngörülmüştür.

Fıkıhın hukuki işlemler (فقه المعاملات) ile ilgili bölümlerinde esirlik ile ilgili hükümler detaylı olarak incelenmiştir. Makalemizde, olabildiğince temel kaynaklarına başvurarak fıkıh mezheplerinin savaş sebebiyle esir edilen evli kişilerin evlilik bağının sona erip ermeyeceği, başka bir ifade ile bu durumdaki evliliklerin sürdürülüp sürdürülemeyeceği ile ilgili fıkhi görüşlerini objektif olarak tespit ve tahlil etmeye çalışacağız.

I. Esirin Sözlük ve Terim Anlamları

Türkçe esir kelimesinin Arapça karşılığı “*es-seby*”, “*es-sibâ*” sözcükleridir. Klasik Arapça fıkıh kaynaklarında “*esir aldı*” anlamında “*sebâ*” ifadeleri kullanılır. Erkekler için “*sebiyy*”, *esîr* (ç.*esâra*) bayanlar için “*sebâya*”, “*sebyetun*”, “*mesbiyetun*” çocuklar için ise “*sebyun*”, “*mesbiyyun*” kavramları kullanılır. (İbn Manzûr, XIV, 367; Zebîdî, XXXVIII, 240-241; Fîrûzâbâdî, VI, 2371;Maverdi, 171, 173; Ebû Ya’lâ, 141, 143; Kâsânî, VII, 119, Şîrbînî, IV, 227; Mervezî, VIII, 3861; Heyet, XXIV, 154; Halebî, II, 585; Âmir, 293.) Anlam yakınlığı bulunmakla birlikte İslam hukukçularının; hürriyetin kısıtlılığını göstermek için *rehine* ve *habs*, savaş esirliği için ise *es-seby* kavramlarını tercih etmeleri, bu kavramlar arasında bir takım teknik ayrıntılar bulunduğunu göstermektedirler. (Heyet, XXIV, 154.)

II. İslam Hukuku Açısından Savaş Esirliğinin Sebepleri

İslam hukuku açısından bir kişinin savaş esiri olarak kabul edilebilmesi ve kendisine savaş hukukunun özel hükümlerinin uygulanabilmesi için, esir edilen kişinin aktif olarak savaşa katılması şart olarak görülmektedir. Kadın, çocuk ve yaşlılar genellikle aktif olarak savaşa iştirak edemeyeceklerinden, bunların öldürülmeleri Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından yasaklanmıştır. (Ebû Dâvud, Cihâd, 90) Ancak teşvik ve taktik amaçlı savaşa iştirak edenler, savaş için görüşlerinden yararlanan, kadın ve yaşlılar, Müslümanların mahrem konularını düşmana bildiren ajanlar ve ganimet olarak ele geçirilen kadın ve yaşlılar esir (*seby*) muamelesi görürler. (Kâsânî, VII, 101; Ensârî, IV, 190-191; İbn Kudâme, X, 393; Şîrâzî, III, 277; İbn Hazm, VII, 296.)

Savaşta esir edilen erkekler öldürülür, kadın ve çocuklar ise esir edilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) Beni Kureyzalıları yirmi beş gece muhasara altında tutmuş ve sonunda beni Kureyzalılar, meşhur sahabi Sa’d b.Muâz’ın hakemliğine rıza göstererek teslim olmuşlar, Hz. Muaz ise erkeklerin öldürülmesine, kadın ve çocukların esir alınmasına hükmetmiştir. (Kâsânî, VII, 108; İbn Rüşd, XVII, 441,500; Ensârî, X, 536; Buhûtî, I, 629; Buhûtî, *Keşşâfu’l-Kınnâ*, III, 60.)

Genellikle Mâlikî, Şafî’î ve Hanbelî hukukçular esirlikte olduğu gibi irtidadı da ölüm sebebi görerek, irtidat eden ve kendisine tevbe etmesi teklif edildiğinde tevbe etmeyen kadının öldürülebileceğini ifade etmişlerdir. (Şîrbînî, II, 552; Şîrbînî, XIX, 226, 227; İbn Kâsım, VII, 399; Heyet, XXIV, 156.) Hanefî kaynaklarında ise bu konu ile ilgili olarak irtidat eden kadının tevbe edinceye kadar hapsedileceği, irtidat eden kadın’ın öldürülmeyip, esir muamelesi yapılacağı, mürtedde kadının ancak *darul-harbe* gitmesi halinde esir hükümlerine tabi olacağı gibi farklı görüşlerin bulunduğu görülmektedir. (İbn Nuceym, V, 139; İbn Âbidîn, VI, 363; Heyet, Fetevâ’l-Hindiyye, II, 254; Serahsî, X, 184; Kâsânî,

VII, 134.) Fukaha bir bölge halkının irtidat edip, orada kendi hükümlerini icra etmeleri halinde o bölgenin *dâru'l harb'e* dönüşeceğini, aynı bölgenin müslümanlar tarafından yeniden ele geçirilmesi durumunda kadın ve çocukların öldürülmeyip esir (*seby*) muamelesine tabi olacağını ifade etmiştir. (Serahsî, X, 201; Kâsânî, VII, 136; İbn Nuceym, V, 120; Meydânî, I, 404; Mâverdü, *Hâvî'l-Kebîr*, XIII, 358; Nevevî, XIX, 239.)

Diğer taraftan İslam ülkesinin gayr-i müslim vatandaşlarının (*zimmiler*) de anlaşmalarını bozmaları ve İslam'ın siyasal otoritesine başkaldırmaya kalkışmaları halinde Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçulara göre, erkekler esir muamelesine tabi olurlar. Ancak yapılan zimmet sözleşmesinin bozulmasının kadın ve çocuklara verilen emanı (korunma güvencesini) ortadan kaldırmadığı için bunlar esir edilemezler. (Heyet, *Mevsûetu'l-Fıkhî'l-Kuveytiyye*, XXIV, 157.) Mâlikî hukukçuların çoğunluğuna göre ise bu durumda, zimmilerle olan anlaşma hükümsüz kılınacağı gibi kadın ve çocuklar da esir edilir. (Abderî, III, 386; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, III, 58; Heyet, XXIV, 157.)

III. Savaş Esirliğinin Evlilik Akdine Etkisi

Savaşa katılan evli eşler birlikte esir olabilecekleri gibi, evli eşlerden sadece biri (kadın veya erkek) de esir olabilir. İslam hukukçuları eşlerin birlikte esir edilip edilmemesi durumuna göre evli çiftlerin evliliklerini sürdürüp sürdürmeyecekleri konusunu ayrı ayrı tartışmışlardır.

A. Evli Kadın ve Erkeğin (karı-kocanın) Birlikte Savaş Esiri Olması

Evli kadın ve erkeğin (karı-kocanın) birlikte savaş esiri olması durumunda, aralarındaki evlilik bağının sona erip ermeyeceği konusunda fukaha arasında görüş farklılıklarının olduğu dikkati çekmektedir. Mâlikî ve Şafiî hukukçular esirliği evlilik akdini ortadan kaldıran bir durum olarak gördükleri için, erkek ve kadının (karı-kocanın) birlikte esir düşmeleri halinde evlilik bağının kesileceğini kabul etmişlerdir. İmam Ebû Hanîfe ise, evlilik akdinin hükümsüz sayılmasının esirlikten değil ülke farklılığından kaynaklandığı kanaatindeydi. Bu bakımdan birlikte esir edilen eşlerin evlilikleri devam eder. İmam Ebû Hanîfe bu görüşünü şöyle temellendirir: Hz. Peygamber (s.a.v) Evtâs ve Havâzin savaşından sonra kadın esirleri köleleştirmek istemiş ancak Havâzinliler, Müslümanlığı kabul ettiklerini, esir edilen kadınların çoğunun evli ve eşlerinin hayatta olduğunu ifade ederek Peygamberimiz'den (s.a.v) eşlerinin kendilerine iade edilmesini talep etmişlerdir. Peygamberimiz (s.a.v) bu durumda kadınları eşlerine teslim etmiş, böylece evli çiftlerin evliliklerinin devam ettiğini onaylamıştır. Bu anlayışa göre, esirlik

evliliği ortadan kaldırırsaydı Hz. Peygamber (s.a.v) onların evlilik akdini yenilemelerini emrederdi. Hz. Peygamber'in (s.a.v) yeni bir evlilik akdi yapılmasını gerekli görmemesi, evlilik akdinin geçerliliğinin devam ettiğini göstermektedir. Çünkü kölelik ve çocukluk gibi durumlar, ibtidâen olduğu gibi bekâen de evliliğin devamına engel değildir. Buna karşılık hürriyet köleliği, kölelik de hürriyeti ortadan kaldırır. Kölenin hürriyete kavuşmasıyla evlilik akdi bâtlı olmadığına göre hür olan kadının da köleleştirilmesi ile evlilik akdi bâtlı (hükümsüz) olmaz. (Mâverdî, *Hâvî'l-Kebîr*, XIV, 537.)

Şâfiî hukukçular, Nisâ sûresinin 24. ayetini delil göstererek bu görüşe muhalefet etmişlerdir. Şâfiîlere göre ayetteki "*muhsanât*" kelimesi kocası bulunduğu için başkasıyla evlenmesi haram olan kadınları ifade etmektedir. Bu ayetin hükmüne göre "*harpte esir edilen kadınlar*", kendisiyle evlenmek haram olan kadınlardan "*muhsanât*" istisna edilmiş, dolayısıyla ister kocasıyla birlikte, ister tek başına olsun esir edilen kadınlarla evlenilmesi yasak kılınmamıştır. (Beyhakî, XIII, 312) Şayet esir edilen kadınların kocaları ile evlilik rabitası devam etmiş olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.v) esir kadınların başka erkeklerle evlenmesini uygun görmez ve bu yasak (haram) hükmü sürekli olurdu. Kıyasa göre de kölelik evliliği ortadan kaldırır, bunun doğal bir sonucu olarak da karı kocadan birinin savaş esiri olup köle statüsüne girmesiyle aralarındaki evlilik bâtlı (hükümsüz) olur. (Mâverdî, *Hâvî'l-Kebîr*, XIV, 538.)

Şafîiler kölelik ve ülke farklılığının evlilik akdine etkisi bulunmadığı kanaatindedirler. Çünkü onlara göre evlilik akdinde iki illetin (kölelik ve ülke farklılığı) birleşmesi, evliliğin sıhhatiyle çelişki/tezad arz etmediği gibi, sadece ülke farklılığı da evliliğin sıhhatine engel değildir. Zira Mekke'nin fethinden önceki süreçte, Peygamberimiz (s.a.v), Mekkenin çevresini kuşatıp, şehre girmeden önce, Mekke henüz (*dâru'l-İslâm*) İslamî hükümlerin tatbik ve icra edildiği yer değildir. Bu süreçte Ebu Süfyan b. Harb ile Hakîm b. Hizâm, eşleri Mekke'de müşriklerin hakimiyeti (bir bakıma *dâru'l-harb*) altında iken Mekke dışında bulunan Peygamberimiz'in (s.a.v) karargahına giderek orada müslüman olmuşlardır. Eşleri Mekke'de müşrik konumda olmalarına, (aralarında ülke farklılığı) bulunmasına rağmen fetihten sonra Hz. Peygamber (s.a.v) bunların evlilik akdinin devamına hükmederek yeni bir akde gerek görmemiştir. (Şâfiî, IV, 270; Mâverdî, *Hâvî'l-Kebîr*, IX, 661, XIV, 538) Şâfiî hukukçular bu olayı gerekçe göstererek müslüman bir erkeğin *dâru'l-harb*'te evlenmesinin *dâru'l-İslam*'da evli olduğu eşiyile evlilik bağı ortadan kaldırmayacağını (*butlân*), kocanın *dâru'l-İslam*'a dönmesinden kaynaklanan ülke farklılığının da *dâru'l-harp*'teki karısıyla olan evlilik bağı ortadan kaldırmayacağı görüşünü benimsemişlerdir. (Mâverdî, *Hâvî'l-Kebîr*, XIV, 538-539.)

Hanefî hukukçulara göre, savaşta eşlerden birisinin esir edilmesiyle evlilik akdi bâtlı olmaz. Ancak ülkelerin farklı olmasıyla (*ihtilâfu'l-dâreyn*) evlilik

birliği sona erer. Bu kanaatte olan hukukçular, yukarıda ifade edildiği gibi Hz. Peygamber'in esir edilen Havâzinli kadınların kocaları ile olan evlilik bağlarının devam ettiğini yani esirliğin evlilik akdini sona erdirmediğini savunurken, Şâfiî hukukçular ÷lke farklılığını değil din farklılığını dikkate almışlardır. Bu örnek olayda daha önce müşrik olan Havâzinli erkeklerin Peygamberimizin huzurunda islamı kabul ettiklerini, Hz. Peygamberimizin de (s.a.v) bunların islam öncesi durumlarını değil müslümanlığı kabul ettikten sonraki durumlarını esas alarak evliliklerinin devamına hükmettiğini ifade etmişlerdir. (Mâverdî, *Hâvî'l-Kebîr*, XIV, 539; Âbâdî, VIII, 222.)

B. Kadının Tek Başına Savaş Esiri Olması

Hanefîlerin dışındaki mezheplere göre savaşta kadının evli olduğu eşinden ayrı olarak (tek başına) esir edilmesi akdin fesih sebebidir. Bu kanaatteki fakihler, görüşlerini Nisâ suresi 24. ayeti ile temellendirerek ayetteki "*anneleriniz*" ve "*muhsan kadınlar*" ifadelerini kocası olan yani fiilen evli kadınlar olarak açıklamış ve eşleri ister müslüman isterse gayr-i müslim olsun bu kadınlarla evlilik akdinin haram olduğunu ifade etmişlerdir. Bu fakihlere göre, kocalarından ayrı tek başına esir edilen evli kadınlar farklı değerlendirilerek, harpte esir edilen evli kadınlar ÷lke farklılığından dolayı bu evlilik yasağından istisna edilmiştir. Bu ayetteki müstesna, müstesna minh'in cinsinden olduğu için esir edilen kadınların dışındaki bütün evli kadınlarla evlilik akdi haram kılınmıştır. İbni Abbas'ın da evli durumdaki kadın ile yapılan evlilik akdinin zina sayılacağını, ancak tek başına esir edilen ve İslam ÷lkesine getirilen evli kadınların bundan istisna edildiği kanaatinde olduğu rivayet edilmektedir. (Taberî, VIII, 151.) Burada evli çiftlerin tefrik edilmesinin temel nedeni esaret değil, ÷lke farklılığıdır. Esir edilerek İslam ÷lkesine getirilen gayr-ı müslim kadınların ÷lke farklılığından dolayı zimmi hükmüne tabi olarak evlilik akdisona erer. (Kâsânî, II, 268, 339; Mavsilî, III, 113; İbn Nuceym, III, 229, 255; Dusûkî, II, 200; Şîrâzî, X, 465; Heyet, *Fetevâ'l-Hindiye*, I, 338; Serahsî, VI, 154; İbnu'l-Humâm, 423.)

Şâfiî hukukçular, harpte eşlerin birlikte veya sadece birinin esir edilmesi halinde evliliklerinin devam edip etmeyeceği hususunu iki açıdan değerlendirmişlerdir:

a. Evlilik akdi bâtlı olmayıp devam eder. Bu görüşü savunan hukukçular temel gerekçelerini şöyle açıklamışlardır: Esir olmadan önce de esirler köle statüsünde olup, kölelik sonradan oluşmamıştır. Esir olmakla satış akdindeki gibi sadece mülkiyetin değişimi söz konusudur. Mülkiyetin değişimi ise, evlilik akdini etkilememektedir. Bu itibarla esir edilen kölelerin evlilik akdi devam eder.

b. Evlilik akdi bâtlı olur. Çünkü esir edilip İslam ÷lkesine getirildikten sonra oluşan kölelik statüsü gayr-i müslim (müşrik) ÷lkedeki kölelik statüsünden daha

güçlü hale gelir. Bir başka ifade ile esir edilip müslüman ülkeye getirilen esir köle üzerindeki tasarruf imkanı, gayr-ı müslim ülkede evlilik akdine taraf olma hakkına sahip olmayan bir köleden daha güçlüdür. Dolayısıyla esir edilip İslam ülkesine getirilen köleler üzerinde daha radikal tasarrufta bulunma imkanı bulunmaktadır. Böylece esaret evlilik akdini sona erdirir. (Mâverîdî, *Hâvî'l-Kebîr*, XIV, 540; Nevevî, XIX, 328; Şîrâzî, II, 240.)

C. Kocanın Tek Başına Esir edilmesi

Evli çiftlerden erkeğin tek başına esir edilmesi *cumhur-u fukahâ* tarafından evliliğin feshi için bir gerekçe olarak görülmüştür. Şâfiî ve Mâlikî hukukçular evlilik akdinin feshinde esirliğin etkin sebep/illet olduğunu ifade ederken, Hanefî hukukçular evlilik akdini esaretin değil ülke farklılığının sona erdirdiğini savunmuşlardır. Bu fakihlere göre ülke farklılığı;

a. Evli çiftlerden birinin *dâru'l-harb*'te diğersinin *dâru'l-İslâm*'da olması,

b. Eşlerden birinin *dâru'l-harb*'ten *dâru'l-İslâm*'a müslüman veya zimmi olarak girmiş olması,

c. Evli çiftlerden birinin *müste'min* olarak İslam ülkesine girip sonradan müslüman olması,

d. Evli çiftlerden kocanın, karısını *dâru'l-harb*'te bırakarak İslam ülkesiyle *zimmet* akdi yapması, durumlardan birisi ile gerçekleşebilir. (İbni Âbidîn, III, 312-313; Kâsânî, II, 338; Serahsî, V, 95; İbn Nuceym, III, 229; Heyet, *Fetâvâ'l-Hindiye*, I, 338; Meydânî, III, 27.)

Hanbelî fakihler ise esirliği evlilik akdinin feshi için yeterli görmemişlerdir. Onlara göre bu konuda bir nass olmadığı gibi, feshi gerektiren kıyas da bulunmamaktadır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) Bedir günü müşriklerden yetmiş kişiyi esir almış, bunların bir kısmını karşılıksız serbest bırakmış, bir kısmından da fidye almış ancak esirlerin evlilik akdinin fesh edileceği konusunda bir hüküm vermemiştir. Çünkü istila edilen ülkede karı kocanın birlikte esir edilmesi evlilik akdini feshetmediğine göre, istila edilmemekle birlikte sadece erkeğin farklı ülkede olması öncelikli olarak (evla tarikiyle) evlilik akdinin feshini gerektiren bir durum olarak görülemez. Ancak Hanbelîlerden Ebû'l-Hattâb bu konuda Hanbelîlerle aynı görüşe katılmamış, karı ve koca arasında bir ayırım yapmaksızın eşlerden birinin esir edilmesini evlilik akdinin feshi için yeterli görmüştür. Çünkü kadınla erkek arasındaki ülke farklılığı, eşlerden birinin diğeri üzerindeki evlilikten doğan hak ve yükümlülükleri ortadan kaldırır, bunun bir sonucu olarak da evlilik akdinin feshi gerekir. Ebû'l-Hattâb'ın bu görüşü İmam Ebû Hanîfe'nin görüşüyle benzerlik arz etmektedir. Diğer taraftan İmam Şâfiî'ye göre ise, sadece kocanın esir edilip köleleştirilmesi evlilik akdinin feshini gerektirir. (İbn Kudâme, X, 465; Buhûtî, *Şerhu Muntehâ'l-İradât*, I, 627; *Keşşâfu'l-Kinnâ'*, III, 57.)

IV. Müslüman Bir Erkeğin Esir Gayr-i Müslim Kadınlarla Evlilik Akdi Yapması

Müslümanlar tarafından fethedilen ülkeden esir edilen kadınlar himaye altına alınırlar. Gayr-i müslim bir ülkeden müslüman ülkeye nakledilen esir kadınlar kocalarından ayrı kaldıklarından dolayı himaye edilmeye muhtaçtır. Erkekler esir alındığında kendileriyle ilgili hukuki süreç ve işlemler tamamlanincaya kadar gerektiğinde uzun bir süre özel bir yerde gözetim altında tutulurken, esir kadınlar erkeklerin taarruzundan korunmak maksadıyla ganimete dahil edilerek daha muhafazalı bir yerde korunmakta ve belli ölçülere göre muhariplere paylaştırılmaktadır. Bu uygulamanın esir kadınları himaye ve ganimetlerin amacına uygun olarak adilane dağıtılmasına yönelik bir tedbir olduğu anlaşılmaktadır.

İslam hukukuna göre ganimet kapsamında yer alan kadınlarla evlilik akdi yapmanın, taksimden önce ve sonra olmak üzere farklı hükümlere tabi tutulduğu görülmektedir. Esir alınıp ganimet kapsamında bulunan esir kadınlar üzerinde kişilerin değil, devletin tasarruf hakkının bulunduğu, bir başka ifadeyle bunlarla ilgili nasıl bir işlem yapılacağına ancak devletin karar verebileceği anlaşılmaktadır.

A. Ganimetin Taksiminden Önce Esir Kadınlarla Evlilik Akdi Yapılması

Savaşılmadan (*sulh*) yoluyla feth edilen, veya İslam hukukuna göre *dâru'l-harb* sayılmayan bir ülkenin fethedilmesi halinde bu ülkenin kadınları esir statüsüne tabi tutulamazlar. Nitekim Hz. Ömer döneminde bazı müslüman askerlerin, ganimet olduğunu düşünerek buldukları bölgenin kadınlarıyla cinsel ilişkide buldukları fakat müslümanlar ile bölgenin halkı arasında daha önce sulh yapıldığı anlaşılmıştır. Durum Hz. Ömer'e intikal ettirildiğinde de Hz. Ömer, bu ilişkiden doğan çocukların nesebinin ve himayesinin, ilişkide bulunan askerlere aidiyetini öngörmüş ve kadınların da kocalarına iade edilmelerine hükmetmiştir. (İbn Ebî Şeybe, VII, 7.)

İslam hukukçuları bu durumu, Hz. Ömer döneminde fethedilen ülke ahalinin gayr-i müslim olmasına rağmen daha önce gerçekleştirilen sulh sebebi ile bu ülkeyi tam anlamıyla *dâru'l-harb* statüsünde görmedikleri için kadınlarına esirlere öngörülen hükmü uygulamadıkları şeklinde yorumlamışlardır. (Serahsî, I, 180; Âmir, 324.)

Korunmaları amacıyla ganimetlerin taksiminden önce esir edilen kadınlar ile evlenilmesi ve cinsel ilişkiye girilmesi uygun görülmemiştir. (Ebû Yûsuf, 206.) ganimetlerin taksiminde; savaşa katılıp ganimet almaya hak kazanan kişi, sadece kendi payına düşen ve hamile olmadığı (*istibrâ*) kesinleşen kadın

ile evlenebilir. Taksimden önce cinsel ilişkinin gerçekleşmesi durumunda failin, kendi payına düşen ganimet maldan cinsel ilişkide bulunduğu kadına bir bakıma tazminat sayılabilecek *mehr-i misil* ödemesi ve kendisinin de ta'zir edilerek cezalandırılması gerekir. Hâmile kadının çocuğu bu kişiye isnad edilir ve kadın *ümmü veled* statüsü kazanır. (Mâverdî, 72; Ebû Y'alâ, 51.) İmâm Şâfiî'nin de aynı görüşü paylaştığı görülmektedir. (Şâfiî, IV, 269.)

Esasen kıyasa göre bu hukuka aykırı ilişkiden doğan çocuğun da annesi ile birlikte ganimet mallar kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Çünkü kadın esir edildiği andan itibaren eski kocası ile arasındaki evlilik bağı sona ereceği için çocuğun nesebi de kadının eski kocasına değil kendisi ile fiilen ilişkide bulunan kişiye isnad edilir. Bundan dolayı çocuk da annesiyle birlikte ganimet kapsamında yer alır. Ganimetlerin taksiminde erkeğin ilişkide bulunduğu kadının kendi payına düşmesi durumunda bu ilişkiden doğan çocuk hürriyetine kavuşur. (Serahsî, III, 1093; İbn Kâsım, IV, 438)

Hanefîler ile Şâfiî ve Zeydi hukukçular, esir cariyeye ile taksimden önce cinsel ilişkide bulunmanın had cezası gerektirmeyeceği kanaatindedirler. Ancak aralarında şu farkı vurgulamak gerekir ki; Şâfiîlere göre bilerek ve kasıtlı olarak savaş esiri bir kadınla cinsel ilişkide bulunan muharip bir askere had cezası uygulanmasa bile tazir cezası verilmesi gerekir. (Şâfiî, VII, 345; Mâverdî, *Hâvi'l-Kebîr*, XIV, 522; Ebû Y'alâ, 145.) Ayrıca Hanefîler bu durumdaki kadınla cinsel ilişkide bulunan erkeğin esir kadına mehir ödemesini gerekli görmezken Şâfiî ve Zeydi fakihler mehir ödenmesini ve ödenen bu mali bedelin ganimet mallarına ilave edilmesini uygun görmüşlerdir. (Kâsânî, VII, 122.) İmam Malik ise mülkiyetinde olmayan esir bir kadınla gayr-i meşru ilişkide bulunan muharip askere had cezası uygulanması gerektiği kanaatindedir. (Sahnûn, II, 214; Dusûkî, IV, 347.)

B. Ganimetin Taksiminden Sonra Esir Kadın İle Evlilik Akdi Yapılması

Savaşta Esir edilen kadınların ganimet olarak savaşa katılan ganimet alacaklılarına dağıtılmasından sonra, ganimet olarak esir bir kadına malik olan kişi, bu kadının hamile olması durumunda doğum yapıncaya kadar; kadın hayız görüyorsa bir veya iki hayız süresi, hayız görmüyorsa iki veya üç ay bekleyerek esir kadının hamile olmadığı kesin olarak ortaya çıkmadıkça kendi payına düşen esir kadınla cinsel ilişkide bulunamaz. (İbn Nuceym, VIII, 224.) Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) hamile olan esirlerle doğum yapıncaya kadar cinsel ilişkide bulunmayı yasaklamıştır. (Tirmizî, Siyer, 15.) Fıkıhta hür kadınların rahimlerinin temiz olmasında üç hayız, esir ve köle cariyelerde ise iki hayızlık sürenin esas alındığı anlaşılmaktadır. (Kâsânî, V, 255.)

C. Gayr-i Müslim Esir Kadınlarla Evlilik Akdi Yapılması

İslam hukukçuları esir edilen putperest (*vesenî*) veya mecûsi kadınlarla evlilik akdi yapılamayacağı konusunda ittifak etmekle birlikte (İbn Rüşd, III, 1331.) bunların cariye edinilip edinilmeyeceği (*milik*) hususunda farklı görüşler benimsemişlerdir. Fakih sahâbi Abdullah b. Ömer ilke olarak müslüman bir erkeğin ehli kitap hür bir kadınla evlilik yapmasının uygun olmadığı kanaatinde iken *cumhur-i fukahâ* hem *ehl-i kitap* hür kadınla evlenmenin hem de ehli-i kitap kadını cariye edinmenin meşruiyeti konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak esir edilen *ehl-i kitap* cariye ile evlenmenin caiz olup olmadığı konusunda farklı kanaate sahip olmuşlardır. (İbn Rüşd, III, 1331.)

1. Gayr-i Müslim Kadınlarla Evlilik Akdi Yapılması

İslam hukukçuları putperest hür kadınlarla evliliğin yasaklığını genel olarak Kur'ân'daki iki ayete dayandırmışlardır. Bakara suresi 221. ayetinde genel hükümde, putperest kadınlarla evlilik için iman şartı aranırken, Mümtehine suresi 10. ayetinde ise fiilen evli durumda olan kadınlarla evlenmek yasak kılınmış, esir edilen evli kadınlarla evlilik ise bu genel hükümden istisna edilmiştir. Esir edilen kadınların *ehl-i kitap* olması gibi putperest olması da muhtemeldir. Bu ihtimalden dolayı *cumhûr-i fukahâ* bu tür evlilikleri caiz görmemişlerdir. (İbn Rüşd, III, 1332.) Ancak Tâvus b. Keysân ve Mücâhid b. Cebr gibi meşhur tabi fakihleri, Evtâs savaşında esir edilen müşrik kadınlarla cinsel ilişkide bulunan bazı sahabilerin azil yapmak için izin isteklerine Hz. Peygamber'in (s.a.v) cevaz verdiği rivayetine dayanarak bu kadınlarla evliliği caiz görmüşlerdir. (İbn Rüşd, III, 1332.)

Diğer taraftan ehli-i kitap kadınlarla evliliği caiz gören İslam hukukçularının çoğu, (*cumhur-i fukahâ*) Nisâ suresi 24. ayette ifade edilen "*putperest kadınlarla evlenmeyin*" genel hükmünden yine Mâide suresi 5. ayetle mehirlerini vermek şartıyla istisna yapıldığını, dolayısıyla ehli-i kitap kadınlarla evliliğe cevaz verildiğini ifade etmiştir. (İbn Rüşd, III, 1332 ; Taberî, IV, 362; Kurtubî, II, 62) Ayrıca Peygamberimiz de (s.a.v) ehli-i kitap kadınları müşrik kadınlardan istisna yapıp onlarla evliliği helal kılmıştır. (Taberî, IV, 363.) Ayette evlilikleri yasaklanan müşrik kadınlar Mekke'de yaşayan kadınlar ile bunların dışındaki kadınlar olup, *ehl-i kitap* kadınlarla evlilik ise sonradan helal kılınmıştır. (Taberî, IV, 363.)

İslam hukukçuları ehli-i kitap kadınlarıyla evliliği helal kabul etmekle birlikte, ehli-i kitap kavramı konusunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Kur'ân-ı Kerim'in Bakara,105, Beyyine, 1,6, Mâide, 5, Al-i İmrân, 113,199. Ayetlerinde *ehl-i kitap* ile *müşrik* kavramları ayrı ayrı zikredilmektedir. Ayetlerde ehli-i kitap kadınlar, hüküm bakımından müşrik kadınlardan ayrı tutulduğu için kendilerini-

le evlilik caiz görülmüştür. Abdullah b. Ömer müşrik kadını Hz. İsa veya kullardan herhangi birini rab olarak kabul eden kimse olarak tanımlar. Ayette müşrik olan kadınlarla evlilik yasaklanırken genel rivayetlere bakıldığında ehl-i kitap olmayanlarla, kitapları olmayan Araplar ve putperest müşriklerin kast edildiğini görmekteyiz. (Taberî, IV, 363-364, Ayrıca geniş bilgi için bkz. Dağcı, XXXXI, 2000, sayı 1, 139.) Huzeyfe b. Yeman'ın Yahudi veya Hristiyan olan bir kadınla evlilik yapması ehl-i kitabın müşriklerden farklı olarak anlaşıldığını göstermektedir. Nitekim Hz. Ömer'in Huzeyfe'den evlendiği kadını bırakmasını istemesi bu evliliğin haram olmasından değil, bu tür evliliğin çocuğun terbiyesine menfi etki yapması, İslam'ın dışında bir dini telkinde bulunması, aile içinde anlaşmazlıkların doğmasına sebep olması ve müslüman kadınların olumsuz etkilenmesi gibi menfi ailevi ve sosyal sonuçlar doğuracağındandır. (Dağcı, XXXXI, 2000, sayı I, 151.) Ayrıca ehl-i kitap kadınlarla evlilik, İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından kabul görmekle birlikte, müslüman cariye ile evlilik yapmak ehl-i kitapla evlilik yapmaktan daha fazla tercih edilmiştir.

İslam hukukçuları temel gerekçelerini müslüman erkeğin müşrik olan kadınla evlenme yasağından söz eden Bakara suresi 221. ayetine dayandırmaktadır. (İbn A'rabî, I, 217) İmam Şâfiî'ye göre müslüman olmadıkça esir alınan mecusi veya putperest kadınlarla evlilik yapılmaz. (Şâfiî, IV, 272.) İmam ebû Hanîfe, söz konusu ayeti delil göstererek ehl-i kitap olan bir cariye ile evlenmeyi uygun görmüştür. Zira ayette mümin bir cariye ile müşrik bir cariyeden daha hayırlı olduğu ifade edilmiştir. Müşrik bir cariye ile evlilik yasaklanmış olsaydı, ayette mümin kimse mümin cariye ile müşrik cariye arasında belirtilen evlilik konusunda muhayyer bırakılmazdı. Çünkü muhayyerlik caiz olan iki şey arasında söz konusudur. Yoksa caiz ile imkansız (*mümteni'*) olan veya birbirinin aksi olan iki zid şey arasında muhayyerlik olmaz. (İbn A'rabî, I, 218.)

İslam hukukçularının bu konudaki dayanaklarından biri de, müslüman erkeğin esir edilen mecusi cariye ile evliliğini ve mecusilerin kestiklerini yemenin yasaklığını ifade eden hadisleridir. ((İbn Ebû Şeybe, IV, 177; Ebû Yûsuf, 129.)

Diğer taraftan Hz. Peygamber'den (s.a.v) gelen bir rivayette esir kadınla evlenmek için esir kadının müslüman olması şartı aranmadığı belirtilmektedir. Zira Hz. Peygamberin (s.a.v) esir kadınlarla cinsel ilişkiyi yasaklamasının nedeni o kadınların müslüman olmamaları değil hamile olabilmek ihtimalleridir. (Ebû Dâvud, Nikâh, 45) Hz. Peygamber'in (s.a.v) müslüman olmaları için esir edilen kadınlara telkinde bulunmadığı gibi onlarla evlenmek isteyen sahabilerine müslüman olma şartını istemediğine dair rivayetlerin bulunduğu dikkati çekmektedir. (San'anî, IV, 1781; Âmir, 331. Klasik kaynaklarda bu konuya dair farklı kanaatlerin bulunduğu ifade yer almakta ise de esir gayr-i müslim kadınlarla evlenmek için Müslüman olmaları şartının arandığını gösteren bir delil bulunmamaktadır. (San'anî, IV, 1782.)

2. Esir Cariye ile Evlilik

Esir cariye ile evlilik konusunda fukahanın farklı kanaatlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bazı fakihler esir ehl-i kitap cariyelerle evliliği caiz görürken, bazıları ise caiz görmemişlerdir. Bu ihtilafın temel nedeni fıkıh usulü kurallarından olan umum hükmün kıyas ile çelişki (tearuz) teşkil etmesidir. Mantıksal olarak ehl-i kitap hür kadınlarla evlilik caiz olduğuna göre kıyas yoluyla ehl-i kitap cariyelerle evliliğin de caiz olması gerekir. Ancak Bakara suresinin “*müslüman olmadıkça putperest kadınlarla evlenmeyi yasaklayan*” 221. ayetinin umum hükmü esas alınarak bu kadınlarla evlilik caiz görülmemektedir.

Diğer taraftan hür ve iffetli ehl-i kitap kadınlarla evliliğin helal kılındığı hükmü bağlayan Mâide suresinin 5. ayeti, Bakara suresinin “*müslüman olmadıkça putperest kadınlarla evlenilmesini yasaklayan*” 221. ayetinin genel hükmünden istisna edilmiştir. İstisnai hüküm sevk eden Maide suresinin 5. ayetinin, Bakara suresinin umumi hüküm ifade eden 221. ayetini tahsis ettiğini veya bu umumi hükmün kıyasla tahsis edildiğini kabul eden hukukçulara göre, ehl-i kitap cariye ile evlilik caizdir. İstisnadan sonraki umum ifade eden lafzın tahsis edilmediğini tercih edenlere göre ise, ehl-i kitap cariye ile evlilik caiz değildir. (İbn Rüşd, III, 1332)

Bu konudaki ihtilafın diğer bir sebebi de *delil-i hitâb* (Şîrâzî,.24.) ile *kıyas*'ın birbiriyle tearuz etmesidir. *Delil-i hitâb* metodundan hareket edilerek “*hür ve mümin kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyenlerin mümin cariyeler ile evlenmelerini*” tavsiye eden Nisâ suresinin 25. ayetinin, mümin olmayan cariyelerle evliliğin yasak kılındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bakımdan *ehl-i kitap* cariyeler ile *ehl-i kitap* hür kadınlar kıyas edilerek; *ehl-i kitap* hür kadınlar gibi, *ehl-i kitap* cariyeler ile evliliğin de caiz olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Ancak İbn Rüşd burada *ehl-i kitap* cariyeler ile evlilik yapılıp yapılamayacağı konusunun *ehl-i kitap* hür kadınlara kıyaslama yapılması gerekirken, *delîlu'l-hitap* yöntemiyle, müslüman hür kadınlarla müslüman cariyeler arasında kıyas yapıldığını ifade etmiştir. (İbn Rüşd, III, 1333.)

D. Esir Müslüman Kadın ile Evlilik

İslam hukukçuları, güvenlik açısından problemler doğabileceği gerekçesiyle ilke olarak Müslüman kadının mahremi olmadan tek başına yolculuk yapmasını ve savaşa iştirak etmesini caiz görmemişlerdir. Çünkü müslüman kadının esir edilmesi, cinsel tacize uğrama ve can güvenliğini kaybetme riskini taşımaktadır. Bu bakımdan sadece düşman tarafından esir edilen müslüman kadının değil müslümanlar tarafından esir edilen gayr-i müslim kadınların da can, ırz ve namuslarının korunması için İslam hukukunda güvenlik amaçlı önemli hukuki müeyyideler öngörülmüştür.

Ganimet dağıtılcaya kadar erkek esirlerin belirli yerlerde gözetim ve denetim altında bulunduruldukları halde, tecavüze uğramaması için kadın esirlerin ganimet olarak *beytü'l-mal'*da devlet tarafından hukuki himaye altına alınması bu duruma örnek verilebilir. Kaldı ki ganimet kapsamındaki esir kadınlar kamu malı gibi kabul edilerek savaşa katılan herkese değil, belli şart ve nitelikleri taşıyan askerlere belli usullere göre paylaştırılmakta, böylece paydaşların kendi payı dışındaki esir kadınlara cinsel tacizde bulunmaları engellenmektedir. (Âmir, 382.)

Özellikle, Mâlikî ve Şâfiî hukukçulara göre savaşta karı kocanın birlikte esir edilmesi karı- koca arasındaki evlilik bağını sona erdirir. Zira ortaya çıkan fiili esaret durumu önceki evlilik bağını ortadan kaldırır. Müslümanların esir aldığı ve islam ülkesinde bir müslümanla evlenen (harbi) kadınların savaştan sonra kendi ülkelerine (*dâru'l-harb*) dönmeleri durumunda, İslam hukukunun hakiyet ve uygulama alanı sona ermektedir.(Âmir, 382.)

Gayr-i müslimler tarafından savaşta esir edilen ve daru'l harbe götürülen müslüman kadının, islam ülkesinde kalan kocası ile evlilik bağının sona ermediği, bu itibarla müslüman esir kadının İslam ülkesine dönmesi durumunda kocası ile daha önce mevcut olan evlilik rabitasının devam ettiği kabul edilmektedir.

Bu bakımdan karısı veya cariyesi ile birlikte esir edilen müslüman bir erkek, gayr-i müslimler tarafından eşine cinsel ilişkide bulunulmadığından emin olması durumunda (islam hukuku bakımından esirlik evlilik rabitasını ortadan kaldırmadığı için) eşi ve cariyesi ile cinsel ilişkide bulunabilir. Çünkü hukuken esir edilen evli müslüman kadının kocası ile evlilik bağının, cariyenin de efendisinin kendi üzerindeki mülkiyet bağının devam ettiği kabul edilmektedir. (Alîş, III, 158; Dusûkî, II, 181.)

Diğer taraftan Müslüman hür kadının veya islam ülkesinin gayr-i müslim vatandaşı (zimmi), bir kadının muharip ülke askerleri tarafından esir edilerek gayr-i müslim ülkeye götürülmesi ve bu kadınların orada çocuk doğurması, daha sonra bunların müslüman askerleri tarafından esir alınması durumunda çocuklarının da kendisiyle birlikte ganimete konu olup olmayacağı hususu fukaha tarafından ele alınmıştır. Mâlikî hukukçu İbn Kâsım, çocukların annelerinin hukuki statüsüne tabi olacağına yani hür müslüman kadının çocuklarının kendisi gibi hür, zimmet ehli kadının çocuklarının da kendisi gibi zimmi olarak değerlendirileceğini ifade etmiştir. (Sahnûn, I, 507.)

İmam Şâfiî de, esir edilerek *dâru'l-harbe* götürülen müslüman bir kadının orada evlilik veya akit dışı cinsel ilişkiden çocuklarının olması ancak daha sonra bu ülkenin müslümanlar tarafından feth edilmesi durumunda, *daru'l harpte* yaşayan bu kadının, *müslüman* ve *hür olma* nitelik ve statüsünü koruyacağını, annesine tabi olacakları için çocukların da anneleri gibi köleleştirilemeyeceğini

ifade etmiştir. (Şâfiî, IV, 248.) konu ile ilgili detay bilgi için ayrıca bkz. (Şâfiî, IV, 244-245; Ebû Yûsuf, 200; İbn Kudâme, X, 503.)

Notlar

(*) Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Kaynaklar

Âmir, *Abdullatif*, (basım tarihi yok), *Ahkâmü'l-Esrâ ve's-Sebâyâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiye, Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri, Kâhire, Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, Beyrut.

Âbâdî, Ebû Tabîb Muhammed Şemsul Hakk (1415), *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin (1991), *Ma'rifetu's-Sünen ve'l-Âsâr*, Dâru'l-Vefâ, Kâhire. Buhûti, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs (1996), *Şerhu Muntehâ'l-İrâdât*, Âlemü'l-Kutub, Beyrut.

----- (1402), *Keşşâfu'l-Kinnâ' an Metni'l-İknâ'*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.

Dağcı Şamil, (2000), İslam Hukukunda Evlenme Engelleri, *AÜİFD*, XXXI, (2000), sayı I

Dusûkî, Muhammed b. Ahmed (Basım tarihi yok), *Haşiyetu'd-Dusûkî alâ Şerhi'l-Kebîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eşâ's es-Sicistânî (Basım tarihi yok), *es-Sünen*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut.

Ebû Y'alâ, Ferrâ, Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Halef (2000) , *Ahkâmü's-Sultaniye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

Ebû Ya'lâ, el-Ferrâ, Muhammed b. el-Huseyin b. Muhammed b. Halef (2000.), *el-Ahkâmü's-Sultâniye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrahim b. Habib el-Ensari el-Kufi (1979), *Kitâbu'l-Harac*, Dru'l-Ma'rife, Beyrut.

Ensârî, Zekeriya b. Muhammed b. Zekeriya (2000), *Esnâ'l-Metâlib fî Şerhi Ravidî'd-Tâlib*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb (2005), *Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut.

Cevherî, İsmail b. Hamâd, (1987), *Es-Sihâh Tâcu'l-Luğah*, Dâru'l-İlm lilmelâyîn, Beyrut.

Halebî, Ali b. Burhaniddîn (1400), *es-Siyretu'l-Halebiyye fî Sireti'l-Emîni'l-Me'mûn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.

Heyet (1990), *Mevsûetu'l-Fikhi'l-Kuveytiyye*, Vizaretu'l-Evkâfi ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt.

Heyet, (1991), *Fetevâ'l-Hindiye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.

Hindî, Alauddin Ali b. Abdülmelik b. Kadı Han Müttaki (1981), *Kenzü'l-ummal fî Süneni'l-Akval ve'l-Ef'al*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.

İbn A'rabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh (Basım tarihi yok), *Ahkâmul Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

----- (2003), Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut.

İbn Âbidîn, Muhammed Alâuddîn (2003), *Reddu'l-Muhtâr Alâ'd-Durri'l-Muhtâr*, Dâru Âlemi'l-Kutub, Riyâd.

----- (2000), *Hâşiyetu Reddi'l-Muhtâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.

- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman Havâsiti (1409), *el-Musannaf fî'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd.
- İbn Ebî'l-Kâsım, Muhammed b. Yûsuf el-Abderî (1398), *et-Tâc ve'l-İklîl*, Dâru'l-Fşkr, Beyrut.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed (1352) *el-Muhallâ*, Tibâetu'l-Münîre, yy.
- İbn Kâsım, Abdurramna b. Muhammed el-Âsmî (1397), *Hâşiyetu'r-Ravdi'l-Murebba' Şeri Zâdi'l-Mustakni'*, ty.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, (1405), *el-Muğni' fî Fikhi'l-İmâmi* Ahmed b. Hanbel, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemaluddîn Muhammed b. Mûkerrem (Basım tarihi yok), *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut.
- İbn Nuceym, Zeynuddîn b.İbrâhim (Basım tarihi yok), *Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dakâik*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî (ö.450), *el-Beyân ve't-Tahsil ve's-Şerhu ve't-Tevcihu ve't-Ta'lîlu li Mesâilu'l-Mustahrece*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1988, ----- (2004), *Bidâyetu'l-Müctehid*, Dâru'l-Hadis, Kahire.
- İbnû'l- Humâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid (Basımtarihi yok), *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- Kâsânî, Ebû Bekir Alâuddîn b. Mesûd (1982), *Bedâiu's- Senâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut.
- Kurtubî, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed (2002), *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire,
- Mâverdi, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Basrî el- Bağdâdî (Basım tarihi yok), *el-Hâvî'l-Kebîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut. -----(1994), *el-Hâvî'l-Kebîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. -----(1989), *el-Ahkâmu's-Sultâniye*, Mektebetu Dâri İbn Kuteybe, Kuveyt. (1989)
- Mavsîlî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd (.683/1284), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Beyrut
- Mervezî, İshâk b. Mensûr, *Mesîlu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râheveyh* (2002), İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî , Suudî Arabistan.
- Meydânî, Abdulganî, el-Ganimî (Basım tarihi yok), *el-Lübâb Şerhu'l-Kitâb*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut.
- Mollâ Husrev, Muhammed b. Firâmuz (Basım tarihi yok), *Dürrerü'l-Hükkâm Şerhu Gureri'l-Ahkâm*, Dâr-u İhyai'l-Kutubi'l-Arabiye, (basım yeri yok).
- Alîş, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (1989), *Menhu'l-Celîl Şerhu alâ Muhtasari Seyyidi Halîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref (basım tarihi yok), *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr.
- Sahnûn, b. Abdisselam b. Said (1994), *el-Müdevvenetu'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- San'anî, Muhammed b. İsmâil el-Emîr el-Yemenî (1995), *Subulu's-Selâm Şerhu Bulûğu'l-Merâm*, Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, Riyâd.
- Serahşî, Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl (2000), *el-Mebsût*, Dâru'l-Fikr, Beyrut. -----(1997), *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris (1393), *el-Üm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhim b. Alî el-Fîrûzâbâdî (1995), *el-Muhezzeb fî Fıkhî'l-İmâm eş-Şâfi'î*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut.

----- (1985), *el-Luma' fî Usûl'i-Fıkh*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

Şîrbînî, Muhammed b. Ahmed b. el-Hatîb (1415), *Muğni'l- Muhtâc*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut.

----- (basım tarihi yok), *el-İknâ' fî Halli Elfâzi Ebî Şucâ'*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut.

Taberî, Ebû C'âfer Muhammed b. Cerîr (basım tarihi yok), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*, Dâru'l-Meârif, Kâhire.

----- (2000), *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, Müessesetu'r-Risâle.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi (basım yeri yok), *el-Câmiü's-sahih Sünenü't-Tirmizi*, Dâru İhyâ't- Turasi- Arabî, Beyrut.

Zebîdî, Muhibuddîn Ebû'l-Fazl Muhammed Murtażâ el-Hüseynî (1965), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhi'l-Kâmûs*, Matbaatu Hukûmeti Kuveyt, Kuveyt.